

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی
وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

مسئولیت مدنی ناشی از تورّم و کاهش ارزش پول با رویکردی بر مبانی نظری حضرت امام خمینی (ره)

استاد راهنما:

حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی «دامت برکاته»

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر جمشید جعفرپور

پژوهشگر:

مهدی رنجگری

اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۰

کلیه حقوق مادی و معنوی این پایان نامه متعلق به پژوهشکده می باشد. چاپ پایان نامه و استخراج مقاله از پایان نامه باید به نام پژوهشکده، با تأیید استاد راهنما و با مجوز معاونت پژوهشی باشد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

این تحفه ناچیز به خاتم

انسان خاص هم چون من،

پیشکش به آن بزرگ مرد تاریخ

حضرت روح الله، خمینی کبیر (س)

که با نفس قدسی اش، مسیجابی شد

بر این کالبد بی جان تاریخ بشریت.

تقدیر به پاسی . . .

شکر و سپاس خداوند و انبیاء و اولیایش کامل نگردد مگر با ادایِ حقِّ صاحبانِ حقّ. در نگارش سطور این پژوهش

بزرگان را بر نگارنده حقی عظیم است، پیشتر و بیشتر استاد گرانقدر **حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی** «دامت برکاته»

که خام دستی‌های فراوان راقم این پژوهش را با رهنمون‌های کارگشای خویش تقلیل دادند و مصداق حقیقی المومن ینظر بنور الله

بودند که با بینش نورانی خویش راه دشوار این پژوهش را هموار و روشن ساختند.

دیگر استاد ارجمند **جناب آقای دکتر جمشید جعفرپور** که بیش از یک استاد مشاور خویش را وقف اصلاح نادرست

نویسی‌های نگارنده کردند و اگر حسنی در این پژوهش دیده شود، بی‌شک حاصل پایمردی و بزرگ‌منشی این‌دو استاد گرامی است.

در انتها، شکرگزاری نعمت حضور ریاست محترم پژوهشکده امام خمینی(ره) و انقلاب اسلامی

حضرت آیت الله عباسعلی روحانی از توان بنان و بیان خارج است. فراهم آوردن فضای آرام و مناسب برای آموزش و

پژوهش توسط جناب ایشان، بی‌شک طریق تحقیق و پژوهش را برای نیل به توفیق آماده ساخته است.

هر چند توان ادای شکر این سه بزرگوار از عهده راقم این سطور بیرون است، لیکن ادب و انصاف حکم می‌کند که

با همین بضاعت مزجاة و توشه اندک سپاس‌گزاری، نمی‌از محیط لطف اساتید خویش را بازگو نمایم. در انتها به محضر

حضرت دوست عرض می‌شود که :

از ما و خدمت ما چیزی نخیزد ای جان

هم تو بنا نمودی، هم تو تمام گردان

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد
رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی
عنوان پایان نامه: مسئولیت مدنی ناشی از جبران کاهش ارزش پول با رویکردی بر مبانی نظری حضرت امام خمینی (ره)
نام و نام خانوادگی دانشجو: مهدی رنجگری
استاد راهنما: حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی
استاد مشاور: جناب آقای دکتر جمشید جعفرپور
تاریخ شروع پایان نامه: ۸۸/۱۱/۱
تاریخ اتمام پایان نامه: ۹۰/۲/۱۹
چکیده:
<p>در اقتصاد اسلامی، پول موضوع بسیاری از احکام فقهی و حقوقی است؛ از این رو شناخت ماهیت آن اهمیت ویژه‌ای دارد. در همین رابطه، موضوع مسئولیت مدنی ناشی از تورم و کاهش ارزش پول، یکی از مسائل مستحدثه و نوظهوری است که پیامدهای فقهی، حقوقی، اقتصادی و اجتماعی متعددی به دنبال دارد. مسأله محوری و اساسی این موضوع، بحث جبران کاهش ارزش پول و ضمان ناشی از تورم در دیون و معاملات می‌باشد. امروزه با پذیرش این اصل مسلّم فقهی یعنی تأثیر عنصر زمان و مکان در اجتهاد، نمی‌توان ماهیت پول را مال مثلی یا قیمی قلمداد کرد؛ بلکه با تغییر شکل یافتن مبادلات اقتصادی، باید گفت که پول امروزی صرفاً یک برگه اعتبار بوده و از تعریف مثلی و قیمی، خروج موضوعی و تخصّصی داشته و در واقع نماینده قدرت خرید معینی می‌باشد.</p> <p>حال، اگر شخصی با غصب پول دیگری و عدم اعاده آن، موجبات خسارت در اثر کاهش ارزش پول را فراهم نماید، در چنین مواردی بر اساس اصل مسئولیت مدنی، عامل زیان موظف به جبران خسارت و کاهش ارزش آن می‌باشد.</p> <p>با توجه به مطالب فوق الذکر، جبران کاهش ارزش پول، چیزی زاید بر اصل پول نیست تا ربا محسوب شود و از جهت تفریح ذمه و تساوی عوضین، جبران آن لازم می‌باشد. بنابراین، لزوم جبران آن موضوعاً و تخصّصاً از تعریف ربا خارج است. قبول این نظریه در اقتصاد، سبب توزیع مناسب‌تر درآمد و ثروت خواهد بود و عدم قبول آن در مبادلات مدت‌دار، قسط و عدالت توصیه شده در اسلام را مخدوش خواهد ساخت.</p> <p>این پایان‌نامه با روش تحلیلی و تطبیقی نخست، به شناخت ماهیت پول پرداخته و سپس مسئولیت مدنی ناشی از کاهش ارزش پول، بر مبنای اصول حقوقی و بر اساس قواعد فقهیه، روایات و بنای عقلا مورد بررسی قرار گرفته و در ادامه به ارزیابی فقهی نظریه جبران کاهش ارزش پول که از سوی فقهای معاصر مطرح شده و تطبیق آن بر مبنای نظری حضرت امام خمینی (ره) می‌پردازد.</p> <p>واژگان کلیدی:</p> <p>پول، مسئولیت مدنی، کاهش، ارزش، مثلی، قیمی، ربا، عنصر زمان و مکان، تورم، جبران، قدرت خرید</p>

خلاصة الرسالة

مركز بحوث الامام الخميني (س) و الثورة الاسلاميه

الدورة الدراسية: ماجستير
فرع: الفقه و مباني الحقوق الاسلامية
عنوان الرسالة: المسؤولية المدنية الناشئة عن تدارك خفض قدرة شراء العملة اتجاهاً الى المباني النظرية لسماحة الامام الخميني رحمه الله.
الباحث: مهدي رنجگري
الأستاذ المشرف: سماحة آية الله سيد محمد الموسوي البجنوردي
الاستاذ المستشار: الدكتور جمشيد جعفرپور
تاريخ بداية البحث: ٥ صفر ١٤٣١
تاريخ انتهاء البحث: ٥ جمادى الثاني ١٤٣٢
الخلاصة: العملة في الاقتصاد الاسلامي موضوع كثير من الأحكام الفقهية و الحقوقية؛ فمن ثم تهتمنا معرفه ماهيتها. و على هذا الصعيد يعدّ البحث عن «المسؤولية المدنية الناشئة عن التضخم المالي و خفض قدرة شراء العملة» من المسائل المستحدثة و لها آثار عديده في الفقه و الحقوق و الاقتصاد و المجتمع. و المسألة الأساس لهذا الموضوع هي تدارك خفض قدرة شراء العملة و الضمان الحاصل من التضخم في الديون و المعاملات. بعد قبول تأثير عنصر الزمان و المكان في الاجتهاد كأصل مسلم في الفقه في العصر الراهن، لا يمكن اعتبار العملة كعين مثلية أو قيمية، بل مع تطور كيفية المبادلات الاقتصادية نستنتج أن العملة اليوم صرف ورقه اعتماديه خارجة عن تعريف المثلي و القيمي تخصصاً، و في الحقيقة انها مرآة لمبلغ قدرة الشراء؛ فاذا أدى غصب عملات الآخرين و عدم اعادتها الى الضرر المسبب عن خفض قدرة شراء العملة فبناءً على أصل المسؤولية المدنية يجب على الغاصب تدارك الخسارة المسببة عن خفض القيمة. بناءً على ما ذكر ليس تدارك خفض قدرة الشراء شيئاً زائداً عن العملة حتى يدخل في مقولة الربا فانه خارج عنها موضوعاً و تخصصاً، و يلزم هذا التدارك من جهة تفرغ الذمة و تساوي العوضين. و قبول هذه النظرية في الاقتصاد يؤدي الى توزيع العوائد و الثروات بشكل أكثر عدالة، و عدم قبوله بالنسبة الى المبادلات المؤجلة يسبب الخدشه في القسط و العدالة المأمور بهما في الاسلام. في هذه الأطروحة مع انتهاج مسير التحليل و المقارنة، ندرس أولاً ماهية العملة، و ثانياً نبحث عن المسؤولية المدنية الناشئة عن خفض قدرة شراء العملة بناءً على الأسس الحقوقية و القواعد الفقهية و الأخبار و بناء العقلاء، و أخيراً نناقش نظرية تدارك خفض قدرة شراء العملة التي درسها الفقهاء المعاصرون و نقارن ذلك مع البناء النظري للامام الخميني رحمه الله في هذا المجال.
المفردات الرئيسية: العملة، المسؤولية المدنية، خفض قدرة الشراء، المثلي، القيمي، الربا، العناصر الزمكانية، التضخم، التدارك.

فهرست اجمالی

بخش اول

فصل اول: کلیات تحقیق

فصل دوم: بررسی اسباب مسئولیت مدنی ناشی از جبران کاهش ارزش پول

بخش دوم

فصل اول: مبانی فقهی مسئولیت مدنی ناشی از جبران کاهش ارزش پول

فصل دوم: نقد و بررسی نظریات ارائه شده در باب مسئولیت مدنی ناشی از جبران کاهش ارزش

فصل سوم: تطبیق نظریه لزوم جبران کاهش ارزش پول بر مبنای نظری حضرت امام خمینی (س)

فهرست تفصیلی

عنوان	شماره صفحه
مقدمه.....	۱
اهمیت تحقیق.....	۲
پیشینه تحقیق.....	۲
سوالات اصلی و فرعی تحقیق.....	۳
فرضیات و پیش فرضها تحقیق.....	۴
بخش اول	
فصل اول: کلیات تحقیق.....	۶
مبحث اول: مفاهیم.....	۶
۱. مال.....	۶
۲. پول.....	۶
۳. اسکناس.....	۶
۴. مثلی و قیمی.....	۷
۵. تورم.....	۷
۶. مسئولیت مدنی.....	۷
مبحث دوم: روند تحولاتی پول.....	۷
۱. مبادلات پایاپای.....	۷
۲. پول کالایی (غیر فلزی).....	۸
۳. پول فلزی.....	۸
۴. پول کاغذی.....	۹
۵. پول تحریری.....	۹
مبحث سوم: اقسام پول.....	۱۰
۱. پول تمام عیار نقد.....	۱۰

شماره صفحه

عنوان

۲. پول تمام عیار بدهی ۱۰
۳. پول اعتباری نقد ۱۰
۴. پول اعتباری بدهی ۱۱
- مبحث چهارم: مثلی و قیمی بودن پول ۱۱
۱. تعریف مثلی و قیمی بودن پول ۱۱
۲. فلسفه مثلی و قیمی ۱۲
۳. پول، مال مثلی یا قیمی ۱۲
- ۳-۱. مثلی اعتباری بودن پول امروزی ۱۲
- ۳-۲. قیمی بودن پول امروزی ۱۳
- ۳-۳. مثلی و قیمی بودن پول امروزی ۱۳
- ۳-۴. مثلی و قیمی نبودن پول امروزی ۱۴
- مبحث پنجم: تورم ۱۴
۱. تعریف تورم ۱۵
۲. انواع تورم ۱۵
۳. علل تورم ۱۶
- ۳-۱. علل عارضی ۱۶
- ۳-۲. علل اقتصادی ۱۶
- ۳-۳. علل ساختاری ۱۷
- ۳-۴. علل روانی ۱۷
۴. آثار تورم بر دیون و روابط مالی ۱۸
- مبحث ششم: ربا ۲۰
- گفتار اول: معنا و مفهوم ربا ۲۰
- گفتار دوم: ادله تحریم ربا در اسلام ۲۱

شماره صفحه

عنوان

۲۳	گفتار سوم : انواع ربا .....
۲۳	۱. ربای قرضی .....
۲۴	۲. ربای معاملی .....
۲۵	گفتار چهارم: فلسفه تحریم ربا .....
۲۵	۱. مبارزه با ظلم .....
۲۵	۲. ترویج کارهای نیک .....
۲۶	۳. جلوگیری از رکود اقتصادی .....
۲۹	فصل دوم : بررسی اسباب مسئولیت مدنی ناشی از جبران کاهش ارزش پول .....
۲۹	مبحث اول: جریان جبران کاهش ارزش پول در مسئولیت مدنی.....
۳۰	مبحث دوم: مبنای مسئولیت مدنی.....
۳۰	گفتار اول: نظریه تقصیر شخصی.....
۳۱	گفتار دوم: نظریه خطر .....
۳۲	گفتار سوم: نظریه استناد عرفی.....
۳۴	مبحث سوم: ارکان و عناصر مسئولیت مدنی .....
۳۴	گفتار اول: ضرر.....
۳۶	گفتار دوم: فعل زیانبار .....
۳۷	گفتار سوم: رابطه سببیت .....
۴۱	مبحث چهارم: جریان جبران کاهش ارزش پول در مسئولیت قهری یا خارج از قرارداد .....
۴۱	گفتار اول: غصب .....
۴۴	گفتار دوم: اتلاف و تسبیب .....
۴۴	گفتار سوم: استیفاء نامشروع .....
۴۵	مبحث پنجم: اثر مسئولیت مدنی .....
۴۵	گفتار اول: جبران خسارت .....
۴۵	گفتار دوم: روش جبران خسارت .....

عنوان

شماره صفحه

بخش دوم

- فصل اول: مبانی فقهی مسئولیت مدنی ناشی از جبران کاهش ارزش پول ۴۸
- مبحث اول: جریان مسئولیت مدنی ناشی از جبران کاهش ارزش پول در قواعد فقهیه ۴۸
- گفتار اول: قاعده ضمان ید ۴۸
- گفتار دوم: قاعده اتلاف ۵۳
- گفتار سوم: قاعده تسبیب ۵۸
- گفتار چهارم: قاعده لاضرر ۶۱
- گفتار پنجم: قاعده عدالت ۶۷
- مبحث دوم: جریان مسئولیت مدنی ناشی از جبران کاهش ارزش پول در روایات ۶۹
- گفتار اول: ذکر روایات ۶۹
- گفتار دوم: بررسی روایات ۷۱
- مبحث سوم: بنای عقلا و عرف ۷۴
- گفتار اول: توقف یا عدم توقف حجیت بنای عقلا بر امضای شارع ۷۴
- گفتار دوم: منبع بودن یا نبودن بنای عقلا برای استنباط احکام شرعی ۷۴
- فصل دوم: نقد و بررسی نظریات ارائه شده در باب مسئولیت مدنی ناشی از جبران کاهش ارزش پول ۷۶
- مبحث اول: حرمت و بطلان جبران کاهش ارزش پول ۷۶
- گفتار اول: پول در زمره اموال مثلی است. ۷۶
- گفتار دوم: جبران کاهش ارزش پول، مصداق ربا است. ۷۷
- گفتار سوم: سیره متشرعه و جوب جبران کاهش ارزش پول را لازم نمی داند. ۷۷
- گفتار چهارم: لزوم جبران کاهش ارزش پول، منجر به جهالت می شود. ۷۸
- مبحث دوم: وجوب و لزوم جبران کاهش ارزش پول ۸۰
- گفتار اول: تساوی عوضین در لزوم جبران کاهش ارزش پول معنا پیدا می کند. ۸۰
- گفتار دوم: خاصیت پول حفظ و بیان ارزش هاست. ۸۱
- گفتار سوم: پول های اعتباری به حسب قدرت خرید، مثلی است. ۸۲

عنوان

شماره صفحه

- گفتار چهارم: اقتضاء قاعده عدل و منع عدوان، لزوم جبران کاهش ارزش پول است. ۸۲
- گفتار پنجم: پول‌های فعلی صرفاً قدرت خرید هستند. ۸۳
- گفتار ششم: پول‌های فعلی قیمی هستند. ۸۳
- گفتار هفتم: جبران کاهش ارزش پول، جرّ نفعی محسوب نمی‌شود. ۸۳
- مبحث سوم: مصالح در جبران کاهش ارزش پول ۸۴
- مبحث چهارم: تفصیل در جبران یا عدم جبران کاهش ارزش پول ۸۵
- گفتار اول: بین راضی بودن و ناراضی بودن دائن ۸۵
- گفتار دوم: بین قرض و مهریه ۸۵
- گفتار سوم: بین کاهش ارزش شدید و خفیف پول ۸۶
- گفتار چهارم: بین اطلاع و عدم اطلاع از آینده پول ۸۶
- مبحث پنجم: جبران قراردادی کاهش ارزش پول ۸۸
- گفتار اول: شرط جبران کاهش ارزش پول در ضمن قرارداد ۸۸
- گفتار دوم: شرط تطبیق ارزش پول با کالای دارای ارزش ثابت ۸۹
- گفتار سوم: قرض دادن مالیت پول ۸۹
- فصل سوم: تطبیق نظریه لزوم جبران کاهش ارزش پول بر مبنای نظری حضرت امام خمینی (س) ۹۰
- مبحث اول: مفهوم و نقش عنصر زمان و مکان در اجتهاد ۹۱
- مبحث دوم: جریان عنصر زمان و مکان در لزوم جبران کاهش ارزش پول ۹۱
- نتیجه گیری ۹۳
- منابع و مآخذ ۹۵

مقدمه

تورم و کاهش ارزش پول، از پدیده‌هایی به شمار می‌رود که بشر در طول تاریخ از آن متحمل رنج‌های فراوانی شده است. به بیانی روشن‌تر، آثار منفی فراوانی که تورم در عرصه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی از خود بر جای می‌گذارد، همیشه نگرانی بیش‌تر افراد جامعه را در پی داشته است؛ هر چند که در این راستا، به طور دائم، اندک انسان‌هایی که از این پدیده شوم بهره می‌برند و از هیچ کوششی در دامن زدن و سوء استفاده از آن دریغ نمی‌نمایند. به هر روی، بیشترین ضرر متوجه افراد کم درآمد و کسانی می‌شود که دارای درآمد ثابت پولی هستند و فاصله طبقاتی بین اکثریت مردم کم درآمد و اقلیت با درآمد بالا، روز به روز فزونی می‌یابد.

تا هنگامی که پول به شکل سکه‌های طلا و نقره جریان داشت، ماهیت فلزی آن برای همگان قابل تشخیص نبود، اما پول در روند تاریخی رو به رشد خود به مرحله‌ای رسید که قالب فیزیکی را به طور کامل رها کرد. در واقع، اسکناس که تا قبلاً نماد رسید و حواله پول بود، به مرور نقش استقلال‌ی خود را پیدا کرد، به گونه‌ای که به عنوان جایگزین مناسبی در عرف برای پول تلقی گردید.

البته، تورم و کاهش ارزش پول، هنگامی مسأله‌ساز شد که پول‌های کاغذی و تحریری، وارد جریانات و مبادلات اقتصادی شدند و ارزش مبادله‌ای زیادی با نوشتن چند عدد یا چند صفر جلو عددی روی این پول‌ها ایجاد گردید.

امروزه، دیگر پول کاغذی صرفاً وسیله مبادله، آن هم با نگرش و شناخت گذشته نیست و نقش آن در معیار ارزش، وسیله ذخیره ارزش و ... خلاصه نمی‌شود، بلکه ابزار سلطه سیاسی و عامل مهم توسعه اقتصادی به شمار می‌رود، به گونه‌ای که عامل تحرک و یا رکود اقتصادی و اجتماعی در جوامع گوناگون است.

تغییر ارزش پول، از پدیده‌های اقتصادی معاصر است؛ تحوّل پول از پول کالایی به پول فلزی چندین قرن به طول انجامید و از قرن هجدهم با پیدایش صرافی‌ها و سپس بانکها، پول کاغذی نمایان شد. کاهش ارزش پول که در سیستم‌های پولی دو فلزی و یک فلزی وجود داشت، در سیستم پولی اعتباری نیز ادامه یافت، در چنین موقعیتی و بدون لحاظ تغییرات گسترده اجتماعی در عرصه جریانات اقتصادی کشور، ربا تلقی شدن جبران کاهش ارزش پول، باعث می‌شود که اولاً؛ دارندگان سپرده قرض الحسنه به طور دائم با کاهش مستمر و فاحش قدرت خرید مواجه شوند، ثانیاً؛ قدرت خرید دارندگان حقوق ثابت، در طول زمان کاهش می‌یابد و ثالثاً؛ در چنین وضعیتی عده‌ای منتفع گردیده و عده‌ای دیگر

متحمل ضرر و زیان می‌شوند و در سطح کلان، میزان ضرر زیان‌دیدگان به اندازه نفع کسانی است که از این وضعیت نفع می‌برند و این، خود، باعث خدشه‌دار شدن قاعده سلطنت در مالکیت خصوصی است. با توجه به مطالب پیش‌گفته، تا حدودی اهمیت و جایگاه بررسی جبران کاهش ارزش پول روشن می‌شود. در واقع، تحقیق پیش رو، به دنبال پاسخگویی به سوالاتی از این قبیل است که آیا جبران کاهش ارزش پول از مصادیق ربا به شمار می‌رود؟ و آیا جبران آن در معاملات به ویژه مدت‌دار لازم و ضروری است؟

تحقیق حاضر، دارای دو بخش است که در بخش اول، ابتدا به بیان کلیات و سپس به بررسی مسئولیت مدنی ناشی از کاهش ارزش پول از دیدگاه حقوقی پرداخته شده و در بخش دوم نیز، به تحلیل و بررسی مبانی فقهی مسئولیت مدنی ناشی از کاهش ارزش پول اقدام شده و سپس آراء فقهای گرانقدر شیعه مورد توجه و بررسی قرار گرفته و در پایان نیز به تطبیق نظریه لزوم جبران کاهش ارزش پول بر مبنای نظری حضرت امام خمینی(س) پرداخته شده است.

اهمیت تحقیق

از مقوله‌های نوپیدا و چالش‌زا در حوزه اقتصاد و سیستم معیشتی مردم، پول است. امروزه پول، در همه زوایای زندگی فردی و اجتماعی انسان نفوذ کرده و کارکرد و نقش پیچیده و گسترده‌ای به خود گرفته است.

بنابراین، از آنجا که ماهیت پول (در فرض مال بودن یا اعتبار بودن) دارای نتایج متفاوتی است و در صورتی که اعتباری فرض شود، جبران کاهش ارزش پول را در پی خواهد داشت، از این رو طرح این مسأله در حیات اجتماعی مردم به ویژه مهریه، قرض، غصب، سرقت و... از تأثیر به‌سزایی برخوردار است که این امر، ضرورت پژوهشی همه‌جانبه را در این حوزه ایجاب می‌کند.

پیشینه تحقیق

در سال‌های اخیر، مسأله کاهش ارزش پول و ارتباط آن با ربا در ایران اسلامی مورد توجه برخی از پژوهشگران حوزوی و دانشگاهی واقع شده است. پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی در جزوه‌ای تحت عنوان «پول در نگاه اقتصاد و فقه» که حاصل یک میزگرد در خصوص ماهیت پول با حضور برخی از صاحب نظران است، به طرح چند نظر متفاوت در خصوص رابطه ربا و کاهش ارزش پول پرداخته است.

اهمیت مسأله مذکور به اندازه‌ای است که برخی از فقهای معاصر به طور صریح در این خصوص فتوا داده و به ارائه دیدگاه‌های مختلفی پرداخته‌اند. در حقیقت، متقدمین فقهای شیعه، عمدتاً هیچ اشاره‌ای به جبران کاهش ارزش پول در بدهی‌ها و معاملات مدت‌دار نداشته‌اند؛ زیرا این مسأله (کاهش مستمر ارزش پول در طول زمان)، از جمله مسائل مستحدثه عصر حاضر می‌باشد، اما از میان فقهای معاصر (قبل از انقلاب) به طور کاملاً مشخص و صریح فقط مرحوم آیت الله صدر(ره) به این مسأله تا حدودی توجه و در قالب فتاوی صادره از ایشان به این موضوع اشعار داشته‌اند. ولی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و برپایی نظام اسلامی در ایران که فقها مستقیماً و بیش از گذشته در جریان تحولات و اوضاع اقتصادی قرار گرفتند، مسأله بانکداری بدون ربا به طور جدی مطرح گردید و توجه و دقت بیشتری از سوی صاحب‌نظران اسلامی به مسأله لزوم یا عدم لزوم جبران کاهش ارزش پول در دیون و معاملات مدت‌دار صورت گرفت.

در همین راستا، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در دهه هفتاد، به برگزاری سمینار بانکداری اسلامی مبادرت ورزید که اساتیدی از جمله حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی «دامت برکاته» با طرح این مسأله به نظریه پردازی در این موضوع پرداختند.

به هر روی، در سال‌های اخیر، پایان نامه‌هایی با محوریت ضمان ناشی از تورم و کاهش ارزش پول و با تاکید بر آراء فقها در مراکز علمی و دانشگاهی به رشته تحریر درآمده، که هر یک به گونه‌ای به طرح مسأله اهتمام ورزیده‌اند. البته سعی نگارنده در این پایان‌نامه بر این بوده است که جنبه‌های دیگری از این موضوع را که به آن پرداخته نشده، به گونه‌ای علمی و تحقیقی تبیین سازد.

بنابراین، به طور خلاصه می‌توان نظرات فقها را در مورد لزوم یا عدم لزوم جبران کاهش ارزش پول به سه دسته زیر تقسیم نمود:

دسته اول؛ پول را از مثلیات دانسته و جبران کاهش ارزش آن را از مصادیق ربا بر می‌شمرند.
دسته دوم؛ به صورت مشروط در همه معاملات یا برخی از معاملات جبران کاهش ارزش پول را جایز شمرده یا نزدیک به احتیاط می‌دانند.
دسته سوم؛ پول امروزی را اعتباری دانسته و قائل به لزوم جبران کاهش ارزش آن در همه معاملات هستند.

سوالات اصلی و فرعی تحقیق:

سوال اصلی این تحقیق عبارتند از:

۱. آیا تورم و کاهش قدرت خرید، موجب مسئولیت مدنی مبنی بر جبران کاهش ارزش پول خواهد گردید؟

۲. آیا پول مال است یا کالا؟ اعتباری است یا حقیقی؟ مثلی است یا قیمی؟

سوالات فرعی این تحقیق عبارتند از:

۱. چنانچه سیاست‌های اقتصادی دولت، موجب کاهش قدرت خرید پول شود، آیا این اقدام دولت ضمان آور و موجب مسئولیت است؟ یا در صورت وجود مصلحت برای جامعه، مجاز خواهد بود؟

۲. آیا جبران کاهش ارزش پول در سپرده‌های بانکی، قرض، مهریه، غصب و... ربا تلقی می‌شود؟

فرضیات تحقیق:

فرضیات تحقیق عبارتند از:

۱. پول نه مثلی و نه قیمی است، بلکه صرفاً قدرت خرید به شمار می‌رود.
۲. جبران کاهش ارزش پول در دیون و معاملات لازم و ضروری است.
۳. لزوم جبران کاهش ارزش پول از جهت تفریغ ذمه است.
۴. جبران کاهش ارزش پول از تعریف ربا، خروج تخصصی و موضوعی دارد.
۵. در قرض یا غصب اسکناس، آنچه در ذمه مدیون قرار می‌گیرد، وجود اعتباری اسکناس که همان قدرت خرید است، می‌باشد.

بخش اول

فصل اول: کلیات

فصل دوم: بررسی اسباب مسئولیت مدنی ناشی از جبران کاهش ارزش پول

فصل اول: کلیات

مبحث اول: مفاهیم

برای ورود به بحث ابتدا نیاز است مفاهیمی را که در این تحقیق با آن روبرو هستیم، تعریفی اجمالی نماییم.

۱. مال:

مال در نگاه عرف عبارت است از هر چیزی که نوع انسانها به آن تمایل دارند و آن را برای استفاده به هنگام نیازمندی ذخیره می‌کنند و برای به دست آوردن آن با هم رقابت می‌کنند.^۱ و در تعریف دیگر مقصود از مال هر آن چیزی است که نزد مردم مورد قبول و رغبت است.^۲

۲. پول:

پول عبارت است از شیء فیزیکی دارای ارزش مبادله‌ای عام یا شیء غیر فیزیکی که خود فی نفسه، ارزش مبادله‌ای عام دارد، اما از نظر عرفی همان پول قانونی (اسکناس) یعنی شیء فیزیکی دارای ارزش مبادله‌ای عام است.^۳

۳. اسکناس:

اسکناس عبارت است از چیزی که در آن توسط مرجعی معتبر، یعنی قانونگذار به نحو قدرت خرید، اعتبار مالیت و ارزش شده است. بنابراین، مالیت و ارزشمند بودن اسکناس صرفاً اعتباری می‌باشد و با قطع نظر از اعتبار مالیت توسط قانونگذار، اسکناس هیچ‌گونه مرغوبیت و ارزش اقتصادی ندارد.^۴

از اموری که ما را در شناسایی دقیق پول‌های فعلی کمک می‌کند، پاسخ به این پرسش است که آیا پول‌های فعلی پدیده اقتصادی مستحدثه بوده و با پول‌های رایج در صدر اسلام تفاوت دارند تا در نتیجه احکام متفاوتی داشته باشند یا اینکه همان ماهیت را داشته و از همان قواعد و ضوابط پیروی می‌کنند.

---

۱. فقه اهل بیت شماره ۱۱ و ۱۲ ص ۲۴۰

۲. موسوی بجنوردی سید محمد، قواعد فقهیه ج ۱ ص ۳

۳. یوسفی احمد علی، ربا و تورم بررسی تطبیقی جبران کاهش ارزش پول و ربا ص ۶۵

۴. موسوی بجنوردی سید محمد، پول در نگاه فقه و اقتصاد ص ۶۸ و ۶۹ پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

۴. مثلی و قیمی:

مثلی عبارت از مالی است که اشباه و نظائر آن نوعاً زیاد و شایع باشد، مانند حبوبات و نحو آن و قیمی مقابل آن است، مع ذلک تشخیص این معنا با عرف می‌باشد.^۱

۵. تورم:

از تورم تعاریف مختلفی ارائه شده است. گروهی از علمای اقتصاد، تورم را به مازاد پول و وسایل پرداخت در مقایسه با میزان احتیاج حجم مبادلات تعبیر کرده‌اند.^۲ برخی دیگر تورم را فزونی تقاضای کل در مقایسه با عرضه کل می‌دانند^۳ ولی مشهورترین تعریف تورم همان افزایش سطح عمومی قیمت‌ها است.^۴

۶. مسئولیت مدنی:

در هر مورد که شخص ناگزیر از جبران خسارت دیگری باشد، می‌گویند در برابر او مسئولیت مدنی دارد، به عبارت دیگر مسئولیت مدنی هنگامی به وجود می‌آید که کسی ملزم به ترمیم نتایج خساراتی باشد که به دیگری وارد کرده است.^۵ در ضمن علمای حقوق مسئولیت مدنی را به دو شعبه قراردادی و غیر قراردادی (قهری) تقسیم می‌کنند.^۶

مبحث دوم: روند تحولاتی پول

ماهیت و ویژگی‌های پول، چندانکه و چندپهلوی می‌باشد. وقتی بر چنین پدیده‌ای در اسلام احکامی مترتب می‌شود که اندک تفاوتی در حکم، بازتاب فراوانی در زندگی مردم و اجتماع خواهد داشت، حساسیت ما را در شناختن آن دو چندان می‌کند. پول تا رسیدن به شکل فعلی خود، مراحل را به شرح ذیل طی کرده است.

۱. مبادلات پایاپای (کالا به کالا):

با پدید آمدن تقسیم کار و تخصص، نیاز به مبادله بیش از پیش خود را نمایان ساخت و بدین ترتیب، مبادلات پایاپای شکل گرفت. در این گونه مبادله‌ها، کالاهای گوناگون که از نظر ظاهر، کمیت و

۱. قانون مدنی ماده ۹۵۰

۲. مشکوه سید محمد، پول ص ۱۶۷

۳. قدیری اصلی باقر، کلیات علم اقتصاد ص ۲۳۴

۴. یوسفی احمد علی، ربا و تورم بررسی تطبیقی جبران کاهش ارزش پول و ربا ص ۱۳۴

۵. موسوی بجنوردی سید محمد، قواعد فقهیه ج ۱ ص ۱۴۹

۶. کاتوزیان ناصر، حقوق مدنی مسئولیت مدنی و ضمان قهری ص ۱۶

کیفیت با هم تفاوت داشتند، می‌بایست با نسبت‌های معینی مبادله می‌شدند، در حالی که این امر با مشکلات و دشواری‌هایی مواجه بود.^۱

۲. پول کالایی:

ناهمگونی و ناهمسانی ارزش‌های مختلف انواع کالاها، مشکل عمده و اساسی برای مبادلات پایاپای بود؛ بنابراین، به وسیله‌ای نیاز بود تا در همسان‌سازی انواع ارزش‌های اقتصادی ناهمگون به آنان کمک کند. سرانجام، وفاق عمومی بر آن شد که کالایی وجود داشته باشد تا ارزش مبادله‌ای همه کالاهای دیگر به کمک ارزش مبادله‌ای آن کالا بیان شود. این معادل همگانی نام پول به خود گرفت و در نتیجه، مبادلات پایاپای جای خود را به مبادله کالا با پول داد.^۲

۳. پول فلزی:

با اشباع بازارهای محلی، این کالاهای واسطه‌ای (پول کالایی) باید به بازارهای دور دست حمل می‌شدند اما نقل و انتقال این پول‌های کالایی و نواقص دیگر آن‌ها، اشکالات فراوانی را برای طرف‌های مبادله پدید می‌آورد، بنابراین باید به وسیله دیگری می‌اندیشیدند تا مبادله کالاها به آسان‌ترین شکل صورت پذیرد. آن وسیله مبادله، پول فلزی بود.^۳

به طور کلی از نظر اقتصادی، دلایل انتخاب و رواج پول‌های فلزی به ویژه طلا و نقره عبارتند از:
۱-۳. نقش معاملاتی: دارای تراکم ارزش فراوان در حجم کم بوده و به سهولت قابل حمل و نقل می‌باشند.

۲-۳. نقش ذخیره ارزش: پول‌های فلزی دوام زیادی داشته و کمتر فاسد می‌شدند و در این میان طلا و نقره به خاطر اینکه دچار زنگ زدگی نمی‌شدند، امتیاز بیشتر داشتند.

۳-۳. معیار ارزش یکنواخت: این فلزات به عنوان معیار ارزش همگون و یکنواخت بوده و مقادیر متفاوت آن فقط به لحاظ کمیت با یکدیگر اختلاف داشتند.

۴-۳. قابلیت تقسیم‌پذیری: فلزات مخصوصاً طلا و نقره را می‌توان به کمیت‌های گوناگون ریز و درشت تقسیم کرد، بدون آنکه این امر سبب شود تا به کیفیت‌شان صدمه‌ای برسد.^۴

۱. یوسفی احمد علی، ربا و تورم بررسی تطبیقی جریان کاهش ارزش پول و ربا ص ۵۲

۲. قبادی فرخ و رئیس دانا پرویز، پول و تورم ص ۴۱ و ۴۲

۳. یوسفی احمد علی، ربا و تورم بررسی تطبیقی جریان کاهش ارزش پول و ربا ص ۵۳

۴. گروهی از نویسندگان، بخش فرهنگی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم: پول و نظامهای پولی، به ضمیمه تاریخ پول از آغاز تا زمان غیبت